

ԽԱՅՐԸ, ԱՆՈՐ ԻՄԱՍՏՆ ՈՒ ՊԱՐԽԱՆՔԸ

(Խաչվերացի տոմարի առիթով)

Խաչվերացի տոմարը յիշատակութիւնն է Քրիստոսի խաչաւորման Պարսկաստանէն ազատագրուելով Գողգոթայի բլուրին վրայ վերստին բարձրացման և փառաւորութիւնը, որուն պատմական ամփոփումն է հետեւեալը:

Պարսից Խոսրով թագաւորը, 610ին, երբ երուսաղէմը գրաւեց, Յիսուսի խաչաւորման գերի տարաւ Պարսկաստան, քրիստոնեաներուն իբր նախատինք: Յետոյ Բիւզանդիոնի Հերակլ կայսրը, 628ին, մեծ յաղթանակ մը տանելով Պարսից վրայ, խաչաւորմանը ազատագրեց գերութենէ: Այս յաղթանակին մէջ Հայերը ևս ունեցան իրենց մասնաւոր բաժինը:

Երբ խաչաւորմանը ազատագրուեցաւ, Հայաստանի ճամբով տարուեցաւ Կ. Պոլիս և անկէ ալ երուսաղէմ: Երուսաղէմի օրուան Զաքարիա պատրիարքը խաչը վարդերով ու ծաղիկներով զարդարած կանգնեց Գողգոթայի գագաթը մեծ շուքով, և այդ առիթով տեղի ունեցաւ մեծ տօնակատարութիւն մը, անհուն հրճուանք պատճառելով հաւատացեալ ժողովուրդին: Խաչվերացը այս դէպքին տօնախմբութիւնն է:

Խաչաւորման Պարսկաստանէն Կարնոյ ճամբով տարուելուն առթիւ ատեն մը մնացած է անդ և այդ պատճառաւ Կարնոյ լեռներէն մէկուն դագաթը Խաչաւորման կոչուէր: Նոյնպէս Կարնոյ մօտ կար վանք մը՝ որ Խաչկալ վանք անունը կը կրէր:

Արեւմտեան և Յոյն եկեղեցիներ Խաչվերացը կը տօնեն Սեպտ. 14ին, որ օրն ալ հանդիպի: Իսկ մենք Հայերս կը տօնենք Սեպտ. 14ի մերձաւորագոյն Կիրակիին:

Ա. — Խաչը իբրեւ պատճոյ գործի: Յանցաւորը փայտի վրայ գամելով սպաննելու սովորութիւնը հին ատեն կը գործադրուէր Կարկեդոնի և Պարսկաստանի մէջ: Հրեաներուն համար թէև անձանթ չէր յանցաւորը ծառէ մը կախել և կամ ծառի մը վրայ գամել, ինչպէս Յեսու Քանանու թագաւորը ծառէ մը կախեց և սպաննեց (Յեսու, Ը., 29), ինչպէս Գարաւոնի պատերազմի ատեն Յեսու հինգ թագաւորները

մեղաց և դանոնք հինգ ծառերու վրայ կախեց (Յեսու, Ժ., 26), բայց և այնպէս այս սովորութիւնը հրէական չէ ծագումով:

Աստուածաշունչի Եսթերի գրքին մէջ կը պատմուի որ Պարսիկ Համանը բարեպաշտ Մուրթքէն կախելու համար փայտէ գործիք մը պատրաստեց. սակայն այնպէս պատահեցաւ որ իր պատրաստած փայտին վրայ ինք կախուելով իր արդար պատիժը գտաւ: Պարսկաստանի մէջ տիրող այս սովորութիւնը ժամանակի ընթացքին Յունաստան անցաւ: Փրկչական թուականէն մի քանի դար առաջ, Յունաստանի մէջ ոճրագործները խաչով մահացնելը շատ ընդհանրացած սովորութիւն մըն էր: Ապա այս սովորութիւնը Յունաստանէն մտաւ Հռովմ, այնպէս որ Յիսուսի ժամանակ Հռովմէացիները կը գործադրէին զայն Հռովմի քաղաքացի չեղող մեծ ոճրագործներու, աւազակներու և յայտնի ապստամբներու վրայ:

Ըստ Հռովմէական սովորութեան, յանցաւորը նախ կը ծեծուէր կաշիէ շինուած խարազանով մը, յետոյ խաչը ուսին վրայ առած կը տանէր մինչև խաչելութեան վայրը՝ ուր կը գամէին զինքը իր կրած խաչին վրայ, և ապա կը սկսէին ծաղրել: Սակայն իբր զթութեան նշան, սովորութիւն էր նաև խաչեալին տեսակ մը թմրեցուցիչ ըմպելի խմցնել, ծանրացած զինի մէջ լեզի մը և կամ ուրիշ դեղեր խառնելով, որ պահ մը գէթ անիկա մոռնայ իր ցաւերը: Եւ սակայն յանցաւորը ժամերով խաչին վրայ տառապելով արիւնքամ կ'ըլլար և կ'աւանդէր իր հոգին:

Եւ քանի որ Յիսուսի ժամանակ Պաղեստին Հռովմի աշխարհաճաւալ պետութեան մէկ մասը կը կազմէր, և քանի որ Յիսուս իբր յանցաւոր Հրէից կողմէ Հռովմի կառավարութեան յանձնուեցաւ, Հռովմէացի զինուորները Հրեաներու հետ զինքը Գողգոթայի վրայ խաչը հանեցին, երկու ոճրագործ աւազակներու հետ միասին:

Երբ Պետրոս Առաքեալն ալ կը խաչուէր Հռովմի մէջ, ըստ աւանդութեան, ինքզինք արժանի չտեսնելով Յիսուսի նման զուխը վեր խաչուելու, և իր փառաքելի վրայ զլիսվայր խաչուեցաւ: Պօղոս Առաքեալ Հռովմի քաղաքացի ըլլալուն համար չխաչուեցաւ, այլ զլիսատուելով նահատակ-

ուեցաւ: Հոգովի մէջ յանցաւորը խաչելու այս սովորութիւնը շարունակուեցաւ մինչև Դ. դար, երբ Մեծն Կոստանդիանոս կայսրը քրիստոնեայ դարձաւ և Հոգովի մէջ քրիստոնէութիւնը ազատ կրօնք հռչակեց, և ջնջեց յանցաւորները խաչով պատժելու այս անգութ սովորութիւնը, ի յարգանս Խաչաւորին՝ որուն ինք ևս հեանող մը եղած էր:

Բ. — Խաչին նոր իմաստ: Երբ Յիսուս Գողգոթայի բլուրին վրայ խաչուեցաւ, այդ օրէն սկսեալ խաչը նոր իմաստ մը ստացաւ քրիստոնեաներուն համար: Մահուան գործիք մըն էր խաչը, սակայն Յիսուս անոր վրայ իր կենսատու արիւնը թափելէն վերջ կեանքի խորհրդանշան մը եղաւ: Մեղաւորը պատժելու ահաւոր միջոց մըն էր խաչափայտը, բայց յետոյ հանդիսացաւ բոլոր մեղաւորներու փրկութեան ապաւէնը: Առաջ սարսափն էր յանցաւորներուն, իսկ յետոյ եղաւ յաւիտենական կեանքի աւետիսը տարածող ազդակ մը: Նախապէս հոմանիշ էր անպատուութեան, վերջը սակայն առարկայ դարձաւ մեծաբանքի: Ոճրագործ մը իր կեանքին վերջակէտը կը տեսնէր անոր վրայ, իսկ ապա իրական և յաւիտենական կեանքի տիրանալու համար յոյս մը գտաւ անոր մէջ: Մահուան առաջնորդող խաչը փրկութեան գուռը եղաւ մարդկութեան: Յիսուսի խաչելութենէն ետքը, մահուան այս փայտը կենաց փայտի փոխուեցաւ:

Երբ Իսրայէլացիները անապատին մէջ օձերէ խայթուելով կը տառապէին, Աստուծոյ հրամանով Մովսէս պղինձէ օձ մը շինեց և բարձրացուց զայն ձողի մը վրայ: Եթէ պատահէր որ օձերէ խայթուող մը պղինձէ օձին նայէր՝ իսկոյն կ'առողջանար: Այս ձողը և անոր վրայի փրկարար օձը խաչը կը խորհրդանշէին: Մեղքի օձին խայթուած քներէն տառապող մեղաւորն ալ երբ անկեղծ զղջումով ու հաւատքով Գողգոթայի խաչին կը նայի, հոն բժշկութիւն, այսինքն քաւութիւն կը գտնէ իր մեղքերուն համար: Աւետարանի բառերով, «ինչպէս Մովսէս անապատին մէջ օձը բարձրացուց, այնպէս պէտք է որ Որդին Մարդոյ բարձրանայ, որպէսզի ամէն ով որ Անոր հաւատայ՝ չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանք ունենայ» (Յովհ., Գ., 14-15):

Գողգոթայի խաչին փրկութեան այս գօտեպնդիչ աւետիսը Աստուծոյ սիրոյ արդիւնքն է պարզապէս: «Էւանգելի Աստուած այնքան սիրեց աշխարհը, մինչև իր Միակն Որդին տուաւ, որպէսզի ով որ Անոր հաւատայ՝ չկորսուի, ալ յաւիտենական կեանք ունենայ»: Արարչի ամբողջ կեանքը արդէն Աստուծոյ յայտնութիւնն էր, իսկ Գողգոթայի խաչը այդ յայտնութեան գագաթնակէտը եղաւ: Երբ Աստուած, Գողգոթայի բլուրին վրայ Յիսուսի կրած չարաչարանքներուն մէջ իր փրկարար, տառապող ու զոհաբերող սէրը յայտնեց մարդկութեան, այդ օր աշխարհի պատմութեան մէջ նոր էջ մը բացուեցաւ:

Այս տառապող, համակող ու համակ փրկարար սիրոյ առջև կա՞յ սիրտ մը, որ պահած ըլլայ իր մարդկային յատկութիւնները և տակաւին չհալի: Կա՞յ մոլորութեան մէջ թափառող մեղաւոր մը, որ պահած ըլլայ իր մարդկային բանականութիւնը և չզգաւ տանայ: Կա՞յ անտուգութեան մէջ տուայտող երկտեսարդ մը, որ մարդկային զգացումներէ զրկուած չըլլայ և չուզուի: Կա՞յ աշխարհի անցաւոր հաճոյքներուն մէջ գերի եղած անձ մը, որ ի սպաս թմրած չըլլայ իր հոգեկան կուրուքեան մէջ և չարթննայ: Եւ վերջապէս կա՞յ մեղքի ծանր բեռան տակ յագնած ու ընկճուած անձ մը, որ կարենայ զգալ անտանելի ծանրութիւնը իր մեղքերուն և ապաշխարելու մասին չխորհի:

Գ. — Խաչին պարծանք: Խաչը՝ որ պատժոյ գործիք մըն էր, պարծանքի միջոց մը եղաւ քրիստոնէական կրօնքի մէջ՝ երբ հոն Աստուծոյ փրկարար սէրը յայտնուեցաւ աշխարհի: Եւ մարդիկ սկսան անով պարծենալ: Ուստի խաչը թագաւորնեւնով և թագուհիներու թագերուն գերագոյնը եղաւ: Եկեղեցականներուն կուրծքարդը եղաւ: Եկեղեցականներուն կուրծքին նուիրական շքանշանը եղաւ և եկեղեցիներու զմբէթներուն վրայ տիրապետող քրիստոնէական դարձաւ: Եկեղեցին բարձրագոյն առարկան դարձաւ: Եկեղեցին խաչը պանծացնելով կը փառաւորէ Խաչաւոր. այսինքն՝ խաչափայտին վրայ յայտնուած Աստուծոյ փրկարար սէրը, և անոր ազբիւրն ու մարմնացումն եղող սիրոյ Աստուծոյ:

Հետեալը խաչափայտը Խաչեալ Փրկելիւ կը խորհրդանշէ, և անոր միակ ու գե-

բազմին պատգամն է փրկութեան աւետարտայ մարդկութեան: Քրիստոնէութեան մեծ Առաքեալը կ'ըսէ. «Այլ ինձ քաւ լիցի պարծել, բայց միայն ի խաչն Տեառն մեզոյ Յիսուսի Քրիստոսի»: Ասով կը մատնանշէ Սաչեալ Յիսուս Քրիստոսը՝ որ իրեն փրկութեան միջոցը եղած էր:

Մեր պարծանքը իրական և մնայուն ըլլալու համար՝ պէտք է որ զգուշանաք անցաւոր ու վաղանցուկ պարծանքներէ: Սշխարհ ընդհանրապէս կը պարծենայ տեսանելի բաներով և առժամեայ արժէքներով: Աղքատ մարդ մը երբ բախտի բերումով յանկարծ հարստութեան մը տիրանայ, քանի որ նախապէս հարստութիւն տեսած չէ, կը խորհի թէ մեծ մարդ եղաւ, և կը սկսի իր հարստութեամբը պարծենալ: Եւ մարդիկ ալ յիշաւի կը շփացնեն զայն, իր շուրջը կը դառնան և կը գովեն զինքը որ իրմէ օգտուելու պատեհութիւն ձեռք բերին: Բան մը՝ որ այսօր քուկդ է և վաղը չէ, պարծանքի առարկայ ընել ծանծաղամտութիւն է պարզապէս:

Պօղոս Առաքեալ դարձի գալէն առաջ, աշխարհի տեսակէտէն պարծենալիք շատ բաներ ունէր: Բայց երբոր քրիստոնեայ դարձաւ, այդ բոլորը մէկ կողմ դրաւ, և պարծանքի նոր առարկայ մը և պատճառ մը գտաւ: Դարձի գալէն առաջ իր կեանքին առանցքը իր անձն էր և կամ հրէութիւնը, սակայն քրիստոնեայ դառնալէն ետքը Յիսուս եղաւ իր կեանքին առանցքը: Անձնակեդրոն Սոզոսը քրիստոսականեդրոն Պօղոս դարձաւ: Դարձէն առաջ իր պարծանքի առարկան իր հայրենի օրինաց և կրօնքին նկատմամբ ցոյց տուած նախանձախնդրութիւնն էր, իր ստացած բարձր դաստիարակութիւնն էր, իր ընկերային աչքառու գիրքն էր, իր փարիսեցի և վերջապէս Հռովմի քաղաքացի ըլլալն էր: Սակայն երբ քրիստոնեայ եղաւ, իր պարծանքի միակ առարկան եղաւ Յիսուս Քրիստոսի խաչը: Այլեւ աշխարհը կորսնցուցած էր իր հրապոյրը իրեն համար: Հռովմի քաղաքացի ըլլալէ աւելի ինքզինքը երկինքի քաղաքացի կ'անուանէր: Դամազիէի աշակերտ նկատելէ աւելի ինքզինքը Յիսուսի հետեոյ կը համարէր: Ուսը բաժնած էր զինքը աշխարհէն, և աշխարհը՝ իրմէ, ինչպէս ինք կ'ըսէ, «Աշխարհ ինձի խաչը

եղած է և ես աշխարհի»: Այսինքն, քրիստոնեայ դարձած վայրկեանէն սկսեալ աշխարհէն հրաժարած էր կամովին, և ուստի այլեւ աշխարհը իրեն համար մեռած էր պարզապէս, և ինքն ալ մեռած էր աշխարհի համար: Յետ այսու իր պարծն էր աշխարհի բարեխառութեան համար չարաչար աշխատել, մարդոց մեղքերուն համար չարաչարել, և անոնց դարձի գալուն համար Դողգոթայի օրինակին հետեւելով զոհել ու զոհուիլ: Ինչպէս Յիսուս խաչուած էր աշխարհի մեղքերուն համար, նոյնպէս ինքն ալ, իր կարգին, պէտք էր որ մարդոց մեղքերուն խաչը կրէր, որպէսզի անոնց փրկութեան միջոցը հանդիսանար: Իր բառերով. «Այսուհետեւ աշխատ ոք զիս մի աւրացէ, զի ես զչարչարանս Քրիստոսի ի մարմնոյ խնամ կրեմ» (Վաղտ., Զ, 17):

Մէկը, որ ինքզինքը իրական քրիստոնեայ կը նկատէ, պէտք չէ խուսափի ուրիշներու բարեխառութեան համար խաչ կրելէ: Քրիստոսի հետքերուն վրայէն քալելու համար իւրաքանչիւր քրիստոնեայ անհատի կեանքին մէջ Դողգոթայի զոհաբերութիւնը անհրաժեշտութիւն մըն է: Քրիստոսի հետեոյ մը ուրիշներու փրկութեան համար խաչ կրելով է որ իր փրկութիւնն ալ միաժամանակ ապահոված կ'ըլլայ: Սուրբ Պօղոսի համար իրականութիւն մըն էր այս: Ուսին կը պարտէր նա իր կեանքին մէջ տեղի ունեցած այս փոփոխութիւնը:

Գ. — Խաչի պարծանքին գործնական արժէքը: Իրական պարծանքը քրիստոնէական կեանքէ բղխած ապրելակերպին մէջ է: Եթէ մէկը այդ ապրելակերպը և կամ քրիստոնէական բարձր նկարագիրը ունի, պէտք չունի այլեւ աշխարհիկ բաներով պարծենալու: Ընդհանրապէս աշխարհիկ արժէքներով կը պարծենան անոնք՝ որոնք հոգեւոր տեսիլներէ զուրկ կ'ապրին: Կէօթէ կ'ըսէ. «Եթէ մարդու մէջ բարձր նկարագիրը կը պակսի, արտաքին պարծանքը ունայնամտութիւն մըն է պարզապէս»: Իսկ Պիլըր կ'աւելցնէ. «Ոչ մէկ բան այնքան կարճատեւ է որքան ունայն պարծանքը»: Բայց ցաւալի է որ որքան մեծ թիւով մարդիկ այժմ փոռ պարծանքի ետեւէն կը վազեն: Պարծանք մը՝ որ այսօր իրենց հետ է, իսկ վաղը իրենցմէ կը հրա-

ժարի, և կամ իրենք անկէ կը հրաժարին։
Մնայուն պարծանքը յաւիտենական
արժէքներու մէջ է։ Այդ արժէքներն են
ճշմարտախօսութիւն, ուղղամտութիւն,
ազնուութիւն, պարկեշտութիւն, վեհանձ-
նութիւն, ծառայութիւն, նուիրում և զո-
հողութիւն մարդկային ցեղի վերելքին ի
նպաստ։

Ասանք մէկական աղամանդներ են, ու-
րանք մեր հոգիները կը զարդարեն։ Եթէ
ունինք այս աղամանդները այլևս աշխարհի
վաղանցուկ պարծանքի առարկաները մեր
սրտին չեն խօսիր։ Լաւագոյն պարծանքը
խաչին վրայ արտայայտուող զոհողութեանց
մէջ է, որովհետեւ «Աշխարհի ունայն պար-
ծանքը կը սպառէ զրամը, կը կործանէ
հարստութիւնը, կը ջլատէ ոյժը, ի վերջոյ
կը յանդի ոչնչի»։ Եւ չքսոյի կ'ըսէ. «Այս
կեանքին ունայն պարծանքը յիմարութեան
հաւասար է»։ Իսկ ժողովուրդի Գրքի խմա-
տունը իրաւամբ կ'ըսէ. «Աւնայնութիւն ու-
նայնութեանց, ամենայն ինչ ընդունայն է»։
Ասիկա մարդկային կեանքի դարաւոր փոր-
ձառութեան վկայութիւնն է։

Իրական պարծանքը ուրեմն խաչի պար-
ծանքն է, որ մեր սրտին ու հոգիին մէջ
կը գտնուի և չքաժնուիր մեզմէ բնաւ։ Ան
մեր իրական գանձն է, որ ո՛չ գողը կրնայ
կողոպտել և ո՛չ ցեցը՝ ուտել։ Ո՛չ սուրը,
ո՛չ նեղութիւնը, ո՛չ տառապանքը, ո՛չ
հալածանքը և ո՛չ ալ մահը զայն կրնան
մեզմէ առնել։ Ո. Պօղոսի նման բոլոր ի-
րական սուրբերն ալ իրենց պարծանքը Յի-
սուսի խաչին մէջ կը փնտռէին, հրաժարած
ըլլալով աշխարհիկ ունայնութիւններէն։
Աւնայնութիւնը աշխարհասէր մարդուն
տկարութեան ապացոյցն է։

Աշխարհը քաղաքական մեծ զօրութիւն
ունի, որուն հակազդող միակ ոյժը իմաչին
զօրութիւնն է, ինչպէս կ'երգէ Հայց. Եկե-
ղեցւոյ շարականը.

«Ջօրութիւն սուրբ խաչի քո, Քրիստոս,
«Որ կանգնեցեր ի փրկութիւն աշխարհի,
«Սա պահեսցէ զվեց ամենայն փորձութեան»։

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Ֆեզնո, Դալիմ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՐԵԿԱՅՈՒ ՍՏԵՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

F) — «ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ»

I

Համաշխարհային գրականութեան մէջ
Նարեկացին հաշակուի է իր «Մատեան Ող-
բերգութեան» մեծ պոէմով, որը ծանօթ է
հանրութեանը սովորաբար Նարեկ անունով։
Այդ երկը պատկանում է այնպիսի հանճա-
րեղ ստեղծագործութիւնների թուին, ու-
րանք միանգամից չեն ըմբռնում, ժամա-
նակի ընթացքում, որքան հարստանում է
մարդկային կուլտուրան ու կենսամիտքը,
այնքան աւելի հնարաւոր է դառնում նրանց
բովանդակութեան խորքերը թափանցել,
նրանց հեղինակների մտքերի ու զգաց-
մունքների զաղտնիքները բացայայտել և
անսահման թնիչքին հետեւել։ Հայ մեծա-
գոյն քնարիկը բանաստեղծ Գրիգոր Նա-
րեկացին «Մատեան Ողբերգութեան» պոէ-
մում մարդկային ապրումների մի այնպիսի
մեծ ընդգրկման է հասել, որ քննադատու-
թեան համար այն լրիւ ու մինչև վերջ վեր
հանելը դեռ ապագայի գործ է։

«Ողբերգութեան Մատեան»ը համաշ-
խարհային պատմութեան մէջ իր ժանրային
առանձնայատկութիւններով մի եզակի գործ
է, ստեղծագործական միանգամայն ինք-
նուրոյն մի մտայղացում։ Նրա լինքնատպու-
թիւնը արդիւնք է ինչպէս բանաստեղծի
անհատական պատկերացումների, այնպէս
էլ հայ գրականութեան զարգացման ըն-
թացքի։

Ժիշտ է, Նարեկացին յաճախ օգտուում
է Ասուածաւելի և Աւետարանի արտայայ-
տութիւններից, Նարեկի մէջ նա յաճախ
մէջբերումներ է կատարում յատկապէս
սաղմունքներից և մարգարէներից, բայց զը-
րանք մեծ մասամբ Միջնադարում ընդ-
հանուր գործածութեան մէջ եղած արտա-
յայտութիւններ են, ուստի և առանձին
նշանակութիւն չունեն երկի բանաստեղծա-
կան կառուցուածքի և բովանդակութեան